

שאלה ותשובה לדוגמא לפרק השירה העברית במאה ה-20

כתב וערך: המורה אלי פררה

שאלה:

3. שירת העברית במאה ה-20 מתאפיינת באפיונים ברורים, השונים מהשירה שקדמה לה. הסבר, תוך הדגמה, לפחות 4 אפיונים כאלה ביותר משיר אחד.

ראשית, יש "לפצח" את השאלה ולראות מה הן דרישות שלה. כדי להגיע למצב זה יש לבדוק מה הן מילות ההנחיה בשאלה. הראשונה היא "הסבר" לאחר מכן מופיעה ההנחיה הבאה: "תוך הדגמה" והמילה השלישית: "לפחות 4 אפיונים". מכאן יש ללכת על פי מילות הוראה אלה. לענות להנחיות אלה בתוספת הסבר לכל מה שהתלמיד מציין ובכל הסבר להמחיש את הדברים ע"י דוגמאות מההשיר סיפור (במקרה שלפנינו).

טיפ! אל תסטה מהנחיות השאלה. היה ממוקד. ותמיד תשאל את עצמך את השאלות: איך, איפה, מתי ומדוע? אם תענה לשאלות אלה בהקשר למילות ההוראה, מובטח לך שתענה היטב לשאלה.

תשובה:

בתשובתי אתייחס לארבעת האפיונים של השירה הצעירה והמודרנית בשני השירים הבאים:

1. "אני שומע משהו נופל" של המשורר נתן זך.
2. "אבי" משל המשורר יהודה עמיחי.

וארבעת האפיונים הם:

א. שבירת כל מסגרות מבניות של השיר, כמו ארגון הבתים סדר השורות, חריזה ומבנה תחבירי מסודר עד לנקודה בסוף משפט:

אחד המאפיינים של השירה הצעירה והמודרנית הוא, השתחררות ממגבלות שיריות מסורתיות. המשורר צריך להביע את רגשותיו, תחושותיו ומחשבתיו מעצם ההתפעמות מהחוויה ולזרום עמה לאורך השיר בתוך הלך הרוח בה הוא נמצא וההשראה השירית בה הוא מביע את התפעמותו. לכן כל מסגרת ש"תדכא" את התהליך הזה, של המבע השירי נעשה מיותר ומגביל, כמו ארגון הבתים וסדר השורות. או כמו החריזה. בשירו של נתן זך: "אני שומע משהו נופל" ניתן לראות במבט לא מדויק במיוחד, שארגון הבתים ו"אי הסדר" בין השורות נראה בבירור.

בראשית השיר למשל: זה מתחיל בשתי שורות ראשונות בהן יש דיאלוג בין האם ובנה על אודות התפוח שנפל והאם מרגיעה את הבן: כי זה "שום דבר זה רק הרוח". לאחר מכן יש בית בן שלוש שורות המביאים את דבריהם של השופט והרופא. ולאחר מכן שתי שורות בהן מביע הנער את תמיהתו ואי יכולתו להבין את המציאות המרה, שהטיחו בפניו שתי הדמויות הסמכותיות; השופט והרופא. וכך הלאה עד החלק האחרון בשיר בת שורה אחת: "שלעולם, לעולם, לעולם לא יהיה לו מנחם".

גם החרוזה מבוטלת לגמרי ואין בשיר אפילו חרוז אחד "לרפואה". לעומת זאת ניתן לחוש את המצלול בשיר כמו בשורה בבית ב': "גם אתה אשם וגם הוא אשם, פסק השופט לנאשם". העיצור ש' וס' מובלטים מאוד ואם נקרא את העיצורים בהדגשה נשמע בבירור את צלילן של העיצורים המודגשים. בשל ביטול ארגון הבתים ודיר השורות, באה הפסיחה, או הדילוג. אין המשורר מוגבל להביע שורה בשיר בסדר מופתי של המשפט התחבירי, ואם יחוש צורך לדלג ולהעביר את הנקודה או הפסיק לסוף משפט בשורה השנייה, או אז תתבצע הפסיחה, למשל בביתים הרביעי והחמישי:

"מי שאינו גר בעמק גר בהר,

(כאן באה הפסיחה והמשפט עובר לשורה שאחריה)

קבע המורה לידיעת הארץ-
ללא קושי נכר"

וכן נראה את הפסיחה בבית שלאחריו:

"אבל רק הרוח ששמת את התפוח זכר -
מה שהעלימה מבנה האם"

ב. מאפיין נוסף הוא מה שנקרא: "כל נושא פֶּשִיר לשירה".

בדברים אלו ניתן לומר שאין הגבלה של נושאים בהם יכול המשורר להביע את רחשי לבו. כל התפעמות מחוויה כשלהי הגורמת לו לתת ביטוי שירי מהתפעמות זו יכול להוות נושא לשיר. גם אם מדובר בהתפעמות מחשבתית על יחסי אם ובנה על עמדתה של האם להתרחשויות בלתי הפיכות, ואשר אינה מכינה את הבן להתמודד עם תופעות טראומטיות של מוות, או של פסיקת שופט. לכן שואל את עצמו הנער: "אבל מדוע, מדוע, שאל את עצמו הנער, לא מאמין למראה עיניו" כי הרי אמו אמרה לו בראשית דרכו, כי זה "שום דבר זה רק הרוח". אפילו לאירוע זעיר וחסר כלל חשיבות כמו נפילת התפוח מהעץ, היא העדיפה להתעלם מהאירוע ולהרגיעו, כדי שנפשו לא תיבהל מדי מהרוח המפילה תפוחים מהעץ. ומי שמזלזל בקטנות, גם בגדולות יישאר שאן וחסר התרגשות, לכן בהגיע האירועים הטראומטיים והדרמטיים באמת, כמו מוות ופסיקתו של שופט, או אז הנער לא מאמין למראה עיניו והוא שואל את עצמו מדוע, מדוע? כי הרי אמו הרגיעה ואמרה לו "שזה שום"...

ג. שימוש תכוף באמצעים ספרותיים מתוחכמים וצירופי-לשון מפתיעים.

המבע השירי הספרותי המודרני אינו מבקש "לדבר" בלשון גבוהה ומליצית. שפת היום-יום היא שפתו ולשון מדוברת היא לשונו. מצד אחד זה מקרב את הקורא אל השיר. הוא יוצר מגע בלתי אמצעי לנושא השיר ולמסר שבו, מצד שני בשל המודרנה והעולם המודרני בו אנו חיים, של מרוץ בלתי פוסק, עושר וכמות האינפורמציה, הידע התחכום בקליטת הגירויים ועיבוד המידע, כל אלו דורשים תחכום בהבנת המסרים, קליטת ועיבוד הנתונים. לכן גם יכולת המבע דורשת שימוש בלשון מפתיעה ומתוחכמת כמו מטאפורות ודימויים מפתיעים וצירופי-לשון חדשניים, שימוש בסמלים ומיטונימיות, שבקריאה ראשונה הם נשמעים ויוצרים אי בהירות וחוסר נוחות עד כדי מבוכה וחוסר הבנה מתסכלת. הדוגמא הראשונה שנביא לעניין זה הוא השיר שלפנינו: "אני שומע משהו נופל". אכן בקריאה ראשונה לא נבין את החלקים המרכיבים את השיר. הכול נראה ונשמע כאמירות חסרות תכלית. אין קשר, כביכול, בין הבתים ואיברי השיר, ועד שנקלוט ונמצה את החוט המקשר בין כל האיברים, יש לקרוא את השיר פעם ופעמיים ואפילו שלוש. לא ברור מהי הזיקה בין דברי האם לבנה על נפילת התפוח לבין דבריהם של השופט והרופא. ואחר כך לפתע

פתאום דברי הנער שאינו מאמין למראה עיניו ולבסוף דברי הרוח שזכר מה שהעלימה מבנה האם. הכל נשמע כגיבוב של דברים חסרי פשר ומשמעות.

דוגמא טובה לשימוש במטאפורות מפתיעות נראה בשיר "אבי": שם נאמר "זכר אבי עטוף בנייר לבן" איך ניתן להבין דימוי שכזה? איך אפשר לעטוף **זיכרון** של דמות אב **בנייר לבן**? גופת מת עוטפים בתכריכים לבנים. והזיכרון נשמר בראש, בחלום ברגש, אבל לא בניירות לבנים?... כנ"ל הביטוי "נהרות ידיו נשפכו לתוך מעשיו הטובים" ממתני נהרות הם ידיים? אפשר לדמות זרועות ידיים בהגזמה, כמו נהרות, אבל אז יש להשתמש במילה "**כמו**" או שימוש בכף-הדימוי, כדי ליצור את הדימוי המתאים. לבד מזאת, מימיהם של הנהרות נשפכים לים ולא למעשים טובים... אולם כשנבין את משמעות המטאפורות, נקלוט גם את המשמעות הסמלית שבהשאלות אלה.

ד. השיר נולד ומובע מתוך עולמו החויתי האישי של המשורר.

המבט אל העולם הפנימי-האישי הוא יסוד חשוב בעולמנו היום. המודרנה היא שיוצרת את התחושה של עולם קר מנוכר. הערים הגדולות, המבנים המונומנטאליים, האדריכלות והאומנות המודרנית (ראה פיקסו) שכל כולה קווים חדים ואנכיים; החומרים העיקריים של האדריכלות הם בטון, זכוכית וברזל. כל אלה יוצרים את התחושה הקשה של ניכור וריחוק. לכן האדם המשורר יותר ויותר מביט פנימה, אל תוך עצמו וחווה את חוויותיו האישיות ומביע את רגשותיו ורחשי לבו מתוך עולמו הוא. ועל כן גם הנושאים של שירתו הם אישיים, כשהאדם הוא במרכז. הדוגמא לכך היא בשירו של יהודה עמיחי: "אבי". זיכרון דמות האב בעיני הדובר, כשהוא מביע את רגשותיו לדמותו של האב, הופך להיות דמות בעלת עוצמה וטוהר. בתקבולות הניגודיות שהדובר עושה בשיר מתעצמת יותר ויותר דמותו של האב. ראשית גופו "עטוף בנייר לבן" הצבע הלבן – סמל לטוהר, לניקיון-כפיו. ומשלב בתוך מטאפורה זו את הדימוי המתוחכם: "כפרוסות ליום עבודה" כלומר לא רק שדמותו טהורה, האב גם שכיר קשה-יום, שמביא כריכים להשביע רעבונו בעבודה. אין הוא פונקציונר בכיר, עצמאי או ברוקר בבנק, אלה אינם מביאים סנדביצ'ים לעבודה... וכן הלאה לגבי גודל האהבה בניגוד לגופו הקטן; מוציא מכובעו כמו קוסם, ארנבות ומגדלים – אהבה"

נסכם ונאמר אם כן, שהחוויה המתוארת בשיר לקוחה מעצם הזיכרון של דמות האב. זהו זיכרון אישי ופרטי, כשהאדם, האב והבן, אינם "נושאים" כלל עולמיים, אוניברסאליים. הם במרכז החוויה וההווייה. אישיים ופרטיים לחלוטין.

טיפים:

מה חשוב בתשובה בספרות?

- א. לענות לדרישות השאלה ולהתמקד במילות ההוראה שבשאלה. (מסומנים **בכחול**) בכל מילת הוראה שכזו יש להתייחס בתשובה ולענות עליהן ישירות.
- ב. בכל תשובה בספרות יש לפרט אירועים, מצבים ואפיזודות ולציין אותם כדוגמאות לדברים שנאמרו בתשובה. זכור! תשובה ללא הדגמה, פירוט וביסוס

- דבריד מתוך היצירה, כאילו ולא אמרת כלום... והיא רק חצי תשובה.
- ג. שאל את עצמד תמיד: איך; איפה; כמה; מתי; ומדוע? התשובה לשאלות האלה בהתייחסות לשאלה יביאו אותך אל התשובה השלמה. עכשיו הכל תלוי בכושר הניסוח שלך ובידע שלך את היצירה.
- ד. הקפד על ניסוח תחבירי נכון ולשון תקנית (ללא שגיאות כתיב, כמובן) ופיסוק נכון.
- ה. לאחר שכתבת את תשובתך. עשה בדיקה וקרא אותה שנית, לוודא שהכל ברור ונהיר, לפחות שהתשובה תהיה ברורה לך, ואתה מבין את מה שכתבת... ותקן שגיאות בהתאם (לשון, תחביר, שגיאות כתיב, פיסוק וכו').

אלרי פררה
התפרתה